

ALEŠ MAVER

Zanikanje klasičnega liberalizma

Pogovor z Bernardom Brščičem

Bernard Brščič se ukvarja zgodovino ekonomske misli, politično ekonomijo in proučuje intelektualno zgodovino liberalizma. Sodeluje z inštitutom CRCE – Centre for Research into Post-Communist Economies, ki ga vodi Ljubo Sirc. Idejno izhaja iz konservativnega liberalizma Burke-Smithove tradicije. Doktrinarno sta mu najbližji avstrijska in freiburška ordoliberalna šola.

Gospod Brščič, očitno je, da sta slovenski prostor vsaj na površini v podobnem odnosu kot pes in mačka. Ker smo relativno nedavno slišali izjavo, da liberalizem Slovenijo uničuje, smo se vsaj nekateri v mislih zlahka prestavili v 19. stoletje, ko so podobne domislice kar deževale. Od kod taka stališča in kje se lahko še danes napajajo?

Z liberalizmom na Slovenskem res nimamo sreče. Akoravno so se že od konca 19. stoletja različne politične skupine, od Narodne napredne stranke in Narodne stranke v času Avstro-Ogrske, Jugoslovanske demokratske stranke v času kraljevine SHS, do sodobne Liberalne demokracije Slovenije, spogledovale z liberalnimi doktrinami, si slovenski liberalizem ni uspel izoblikovati lastne idejne identite, ki bi zagotavljala rast izvirne politično-ekonomske filozofije, osmišljene na temeljih svobode, individualizma in intelektualni zapuščini škotskega razsvetljenstva.

Skratka, problem je, da pri nas nikoli nismo izkusili pravega, klasičnega liberalizma.

Domnevam, da površne izjave o škodljivosti liberalizma izhajajo iz političnofilozofskega agnosticizma predstavnikov tranzicijske desnice. Če kot avtentičen liberalizem jemljete politiko LDS v zadnjih dveh desetletjih, se seveda morate strinjati z anamnezo, da so posledice takšne politike pogubne. A pri tem zagrešite kategorialno napako, za LDS lahko rečem, da je pridevnik liberalen protislovje v izrazih. Dopuščam sicer pojmovni voluntarizem, da v humpty-dumptyevskem slogu poljubno poimenujete kot liberalno politiko tudi tisto, ki je njeno nasprotje, a pojmovna jasnost bi dobročudno vplivala na politične razprave.

Lahko na kratko spregovorite o značilnostih slovenskega klasičnega liberalizma v obdobju pred drugo svetovno vojno, kot jih vidite vi? Kaj je

bilo v tukajšnjem liberalnem gibanju povzeto po tujih zgledih in kaj bi lahko označili kot značilno posebnost slovenskih liberalcev?

Moram oporekati vaši sintagmi o klasičnem liberalizmu na Slovenskem. Trdim, da klasični liberalizem pri nas do danes ni našel domovinske pravice. Pri slovenskem liberalizmu med obema vojnama je moč iskati kontinuiteto z liberalizmom v črno-žolti monarhiji. Problematiko slovenskih liberalcev pred 2. svetovno vojno je monografsko izvrstno obdelal zgodovinar dr. Jurij Perovšek. Strinjati se je moč z njegovimi ugotovitvami, da je šlo za precej nenavadno različico liberalizma, zaznamovano z izrazitim pragmatizmom in idejno površnostjo. Vseskozi sta bili v ospredju dve vprašanji, narodno vprašanje in protikatalištvo. Znotraj teh političnih gabaritov so se različno postavljali liberalci pred 2. svetovno vojno. Če jim v času avstro-ogrske monarhije, tj. Narodni in Narodno napredni stranki, lahko pripišemo izrazito pozitivno delovanje, pa ta ocena ne more veljati za delovanje slovenskih liberalcev v JDS v času kraljevine SHS, kjer so zavzemali izrazito protislovenska in unitaristična stališča. Tudi v ekonomskem smislu so bili daleč od liberalizma, namesto svobodne trgovine so se zavzemali za protekcionizem in politiko uvozne substitucije. Prav zanimivo je idejno uboštvo tedanjih slovenskih liberalcev, Dravska banovina v tistem času vendarle ni bila intelektualna puščava. Na ljubljanski pravni fakulteti so v tistem času delovali izrazito razgledani, svetovljanski profesorji kot npr. Boris Furlan in ruska emigranta Evgenij Spektorski in Aleksander Bilimovič. Težko razumem, zakaj se takratni slovenski liberalizem ni idejno naslonil na te prvostne teoretike prava, politične in ekonomske filozofije.

Kako bi vi opredelili temeljne poteze sodobnega liberalizma? Obstajajo med liberalizmi regionalno pogojene variante? In še: katere od teh potez se na Slovenskem zlahka primejo, katere pa manj?

Težav z liberalizmom nimamo samo pri nas, gre za globalen problem. Zdi se, da se je

termin v dveh stoletjih uporabe popolnoma izpraznil in da označuje tako različne pojave, da je postala njegova izpovedna moč nična.

Na vprašanje, kaj je pravi liberalizem, je nujen vpogled v intelektualno zgodovino. Liberalizem je že etimološko opredeljen s konceptom svobode, vendar se razumevanje le-tega med liberalci bistveno razlikuje. Med razmišljanjem o svobodi je smiselno razlikovati med pozitivno in negativno svobodo, ki jo konec 19. stoletja izpostavi T. H. Greene, dokončno pa uveljavi Isiah Berlin. Negativna svoboda pomeni svobodo pred vmešavanjem drugih posameznikov in države, je v svojem bistvu odsotnost prisile. Zavedati se moramo, da v tem smislu resnična svoboda lahko pomeni tudi svobodo v revščini, zagrešitvi napak ali izpostavljenosti tveganjem.

Pozitivni koncept svobode je miselni konstrukt francoskega razsvetljenstva, tako je npr. Voltaire razumel svobodo v njeni pozitivni konotaciji kot zmožnost, da delamo, kar želimo. Pozitivna svoboda je moč, efektivna moč narediti določene stvari, zahteva po pozitivni svobodi pa zahteva po moči. Pozitivna svoboda zahteva, da posamezniku prisodimo določene socialne pravice oziroma osnovne dobrine, ki mu omogočajo samouresničitev. Ena izmed osnovnih shizem v liberalni misli izhaja iz različnega razumevanja svobode, tako bi v grobem lahko govoril o dveh miselnih tokovih.

Klasično-liberalna misel izhaja iz negativnega razumevanja svobode. Utemeljena je v tradiciji škotskega razsvetljenstva poznega 18. stoletja, zlasti moralni filozofiji in politični ekonomiji Adama Fergusona, Davida Huma in Adama Smitha, se v 19. stoletju nadaljuje z razmišljanji lorda Actona in Alexisa de Tocquevilla ter se v 20. stoletju ubesedi v delih Franka Knighta, Ludwiga von Misesa, Friedricha Augusta von Hayeka, Walterja Euckena in Wilhelma Röpkeja oziroma neo-avstrijski, prvi čikaški in freiburški ordoliberalni šoli.

Drugi glavni tok liberalne misli, ki temelji na poudarjanju pozitivne svobode, je v

taksonomskem smislu težje poimenovati, a se termin progresivni ali socialni liberalizem zdi najmanj slaba izbira. Progresivni liberalizem izhaja iz francoskega razsvetljenstva in racionalizma, se oplaja z angleško tradicijo utilitarizma Jeremya Bentham in liberalizmom Johna Stuarta Milla in se v 20. stoletju politično-filozofsko manifestira v delih Johna Rawlsa, Alana Gewirtha in Jürgena Habermasa, na ekonomskem področju pa v večini neoklasičnih šol.

Drugi temeljni politično-filozofski koncept, v odnosu do katerega se artikurira posamezna inačica liberalizma, je vprašanje enakosti. Medtem ko je za klasične liberalce dopustna izključno enakost pred zakonom, tj. udejanjanje antičnega ideala izonomije, pa socialni

liberalizem izhaja bodisi iz enakosti možnosti bodisi enakosti rezultatov.

Če ste pazljivo sledili mojemu izvajanju, mi boste pritrdili, da je socialni liberalizem lažni liberalizem in da gre za dejansko za pojmovni evfemizem za socializem.

Zdi se, kot bi bila ena redkih trajnih "pridobitev" liberalizma na Slovenskem izrazit antiklerikalizem, ki v novešem času prehaja v antikokatolištvo. V kolikšni meri je bil slednji sploh bistvena določnica liberalizma v zgodovini in v kolikšni meri je zunaj Slovenije danes sploh še aktualen?

Ne morem trditi, da je antiklerikalizem oziroma protikokatolištvo idiosinkratičen pojav na Slovenskem. Dejstvo je, da je bila celotna

"Zavedati se je treba, da je resnična slovesnost bogoslužnega dejanja prej kakor od slovesnejšega petja in sijajnejših obredov odvisna od spodobnega in pobožnega izvrševanja obredov, ki spoštuje celotnost bogoslužnega opravila, ko je vsak njegov del izvršen v skladu s svojim značajem" (Musicam sacram 11).

Med obnovo ptujskogorskih orgel 2009 – detajl (foto: Janez Oblonšek)

miselna tradicija lažnega liberalizma, izhajajoča iz francoskega razsvetljenstva, izrazito protireligiozna, natančneje protikatoliška. Nasprotuje krščanstvu tako v religioznem smislu kot kulturnem smislu dragocenega repozitorija neformalnih institucij, ki so ključne za vzpostavitev dobre družbe.

Tradicija škotskega razsvetljenstva, osnova pravemu, klasičnemu liberalizmu, je drugačna. Res se je znotraj škotskega razsvetljenstva pojavil religiozni skepticizem, ki ga simbolizira David Hume, a ateizem ali agnosticizem nikakor nista njegova glavna označevalca. Če bi naredili raziskavo o verskih prepričanjih klasičnih liberalcev, bi ugotovili, da judeokrščanska tradicija med temi misleci ne prevladuje zgolj v kulturnem, ampak tudi religioznem smislu. Naj kot arhetip klasičnega liberalca in katoliškega misleca izpostavim zgolj lorda Actona.

Vrlina klasičnega liberalizma je, da ne za- greši pojmovne zmote in liberalizma ne enači z moralno filozofijo. Liberalizem ni moralna filozofija, je politična filozofija, ki se ukvarja s tem, kaj lahko posamezniki in država naredimo drug drugemu. Lažni liberalizmi nasprotno iz liberalizma oblikujejo etično doktrino, ki hitro zdrsrne v moralni relativizem, v libertinstvo, v protagorejsko čaščenje posameznika kot merila vsega. Posameznik je subjekt, ki si lahko sam postavlja svoje zakone in vzpostavi čisto subjektivno, voluntaristično moralo. Transcendenčne, metafizične vrednote v takšni zastavitvi nimajo prostora. Klasični liberalizem, nasprotno, ne zanika pomena univerzalne morale, ki pa ima lahko različne epistemične utemeljitve, od teoloških do racionalistično naravnopravnih. Dobre, liberalne družbe ni mogoče oblikovati onstran minimalnega skupnega imenovalca, ki ne more biti prav daleč od desetih zapovedi. Družbe, ki ne temeljijo na spoštovanju družine, prepovedi kraje, promiskuitete in laži in spoštovanju zasebne lastnine so evlucijsko nestabilne.

Lažni liberalizem je v bistvu gnostična herezija, izhajajoča iz teoloških razmišljanj

Joahima iz Fiore in srednjeveških disputov o nominalizmu in realizmu. Če uporabim posrečen izraz Erica Voegelina, gre za poizkus vzpostavitve imanence eshatona. Voegelin je s tem mislil na poizkuse vzpostavitve božjega kraljestva na zemlji ob hkratnem zanikanju transcendence. Ta imanentizacija eshatona lažni liberalizem družji z ideologijami 20. stoletja, kot sta nacizem in komunizem, pa tudi s hegelnstvom in nekaterimi različicami eksistencializma.

Iz povedanega sledi, da je klasični liberalizem bolj kot socialnemu liberalizmu podoben konservativizmu, zato se sam v izogib pojmovni zmedi vedno bolj poslužujem sintagme konservativni liberalizem.

Eden od ključnih nesporazumov med povprečnim slovenskim katoličanom in vsakršno omembo liberalizma je dejstvo, da je poosamosvojitveno usodo Sloveniji v veliki meri krojila stranka, ki je bila po imenu liberalna. V katerih političnih skupinah po osamosvojitvi sploh zaznavate liberalne elemente?

LDS že dve desetletji izkrivlja podobo liberalizma, zato me gnus katoliškega občestva ob izustanju pridevnika liberalen ne preseneča. Resnično gre za oduren političen pojav, sam bi ga težko poimenoval drugače kot politično sleparstvo. Nastalo je iz pragmatičnih potreb, takratna ZSMS je konec 80-ih potrebovala nova oblačila in zaradi takratne pojmovne neomadeževanosti se je pridevnik liberalen zdel pripraven. Res zanimiv intelektualni obrat, a tovrstna levitev ni unikum. Naj kot podoben primer konvertitstva navedem pojavnost novega liberalizma v Veliki Britaniji v začetku 20. stoletja, ko so angleški liberalci postali socialisti. Po volilni zmagi leta 1906 so klasično liberalni habit dokončno zamenjali s socialnim liberalizmom oz. socializmom. Odmiranje liberalne ideje na Angleškem je povezano z zdrsom liberalcev v socializem. Pri nas pa imamo zanimivo intelektualno spreobrnitev socialistov v liberalce. A socialist težko verodostojno izvede preobrazbo in postane konservativni liberalec.

Ne samo, da je LDS umazala liberalizem, njeno delovanje je zaznamovano s celo vrsto družbenih odklonov. Liberalizem po LDS je zaznamovan s pojavi plenilskega kapitalizma, retoriko o nacionalnem interesu, splavom pravne države, protikatolištvom, etično praznino moralnega relativizma, ozaljšano s fasado politične korektnosti do obrobnih družbenih skupin, pa naj bodo to istospolno usmerjeni, izbrisani, Cigani ali muslimani. LDS je pri nas izvedla svobodomor in liberalizem priskutila za naslednjih nekaj generacij.

A propos liberalni elementi v drugih strankah. Stanje na slovenski desnici je v ideološkem smislu prav tako porazno. Ugotavljam, da se ni uspela razviti ne klasična konservativna stranka, ne konservativno-liberalna stranka in ne stranka republikanske usmeritve. Pričakoval bi, da bodo stranke, ki se želijo umestiti na desnico, izhajale iz vrednot odgovornosti posameznika, morale, družine, zasebne lastnine in svobodne podjetniške pobude. Žal imamo pri nas zgolj socialiste različnih barv.

Zelo povedno je denimo, da si je LDS za naslov svojega strankarskega glasila izbrala prav naslov enega najbolj strupenih antiklerikalnih pamfletov, Tavčarjevega romana 4000. Gre za naključje?

No, v naključja ne verjamem. Vseeno pa novodobni Tavčarjevi epigoni tega ne dosegaajo ne v omiki, ne gospodskosti in ne v literarni izbornosti. Z njim se lahko merijo in ga po mojem mnenju s svojim primitivizmom bistveno presegajo le v svojih napadih na katolištvo. Kristjani morajo svobodi govora na ljubo stoično prenašati ikonoklastična onečaščenja svetega, umeščanje podgan v naročje brezjanske Marije, požiganje križev v imenu vzvišenih idealov "umetnosti", ne da bi bili deležni opravičil ali zaščite državnih institucij.

Novum, ki ga v zadnjem času opažam, je usmerjenost napadov ne samo na Cerkev kot institucijo, ampak na katoliško občestvo. Tu mislim na kontekst odlično izpeljane

referendumske pobude nasprotnikov družinskega zakonika, kjer je tiha moralna večina "naprednim liberalcem" zadala hud udarec. Jedkost teh napadov, rekel bom neoprimitivizem, se s kulturnim bojem v času delovanja Ivana Tavčarja vendarle ne da primerjati.

Za slovensko pamet je pogosto nepojmljivo, da so npr. v ZDA katoliški politiki, kot sta pokojni Ted Kennedy in John Kerry, prave liberalne ikone. Kje in zakaj je bila simbioza liberalizma in katolištva najuspešnejša?

No, najprej razčistiva pojmovno zmedo. Liberalen v ZDA pomeni enako kot socialist. Če bi me moji ameriški znanci poimenovali z liberalcem, bi se počutil globoko užaljenega, podobno kot če bi me pri nas označili za komunista. Klasični liberalci v ZDA so paleo-konservativci. Kennedy in Kerry sta poleg tega progresivna demokrata in po mojem mnenju zelo slab primer katoliškega političnega delovanja. Nenazadnje je senator Kerry izrazil zagovornik splava, ne samo kot politično-pravne, ampak tudi kot moralne pravice. Stališče je seveda v popolnem nasprotju s katoliškim naukom.

Hvalevredno sobivanje konservativnega-liberalizma in katolištva boste našli na nasprotnem bregu, na republikanski strani. Naj v političnih krogih omenim tekasaškega kongresnika in aspiranta za republikansko nominacijo Rona Paula, pa pokojnega Russla Kirka, Williama Buckleya, Michaela Novaka, ... Za zelo posrečeno sožitje katolištva in liberalizma skrbi na primer Actonov inštitut. Samo pri nas prevladuje mnenje, da sta svobodomiselnost in vera v nasprotju. Nasprotno, etično delovanje kristjana, usmerjeno k udejanjanju dobrega, je lahko samo svobodno. Zmožnost izbire med dobrim in zlim pritiče samo svobodnemu posamezniku. Da bi lahko posameznik osmisлил dobro, mora imeti na voljo izbiro med krepostjo in grehom. Vsiljena krepost ni krepost.

Na Slovenskem je po vsem videzu drugače. Tukaj so najliberalnejši predstavniki

osamosvojitvenega gibanja v resničnem ali namišljenem klerikalizmu prepoznavali hujšega nasprotnika od postkomunizma in tako leta 1992 in še pozneje odločilno pomagali pri vrnitvi ali kar obstanku prej vladajočih sil na oblasti, kar se na političnem zemljevidu Slovenije, ne glede na to, da so si nekateri sorazmerno naglo premislili, pozna še danes. Po drugi strani nekateri vidni katoličani in celo cerkveni voditelji kar tekmujejo s predstavniki leve, kdo bo na liberalizem in še bolj na neoliberalizem zлил več gnojnice. Gre, kot v zadnji številki naše revije v članku o Kocbeku domneva Miha Movrin, res za srednjeevropski ali predvsem za slovenski pojav?

Počasi se bo morala cerkvena oligarhija, katoliški intelektualci, pa tudi občestvo zazreti v ogledalo. S slovensko katoliško socialno mislijo je nekaj hudo narobe, če še v 21. stoletju niha med kocbekovstvom na eni in krekovstvom na drugi strani. Prava idejna beda. Zakaj je temu tako? Po eni strani vmešččnost v slovenske miselne vzorce in nezmožnost preseči miselne gabarite diskurza začrtanega v času kulturnega boja. Drugi razlog je čisto človeški, miselna lenoba in nerazgledanost. Najbolj pogubne posledice pa ima tretji razlog, to je prepojenost slovenskega katolištva s socializmom. Tako cerkev kot demokrščanski politiki so celotno obdobje tranzicije ne samo kohabitirali, ampak kolaborirali s tranzicijsko levico. Vrh Cerkve je namesto, da bi postal najvidnejši kritik tranzicijskih družbenih odklonov, voljno sodeloval v procesih plenjenja družbenega kapitala in moralnega razkroja slovenske družbe. Metanje kamenja v imaginarno podobo neoliberalizma je s strani prelatov in demokrščanskih politikov najmanj

neokusno, saj so sami izdatno pomagali k oživitvi tega Behemota. S svojim izprijenim finančnim veriženjem v sodelovanju z državnimi bankami so najprej spodkopali finančne temelje mariborske nadškofije, nato pa v želji po prikrivanju svojega delovanja finančno uničili še ljubljansko metropolijo. Po dvajsetih letih tranzicije je tako Katoliška cerkev pri nas materialno in moralno bankrotirana in od tu verjetno potreba po grešnih kozlih, o katerih govorite.

V čem bi se moral prilagoditi liberalizem in v čem bi se morala spremeniti slovenska družba, da oznaka "liberalec" pri nas vsaj v večini primerov ne bi več imela značaja psovke?

Liberalizmu, kot ga razumem sam, se ni potrebno prilagajati, idejni kanon ostaja že dve stoletji nespremenjen. Se pa strinjam z vami, da je liberalec pri nas psovka. Postal je označevalec, če mi oprostite zdrs v politično nekorektnost, za zagovornišvo sodomije, kokainske odvisnosti, vladavino klintelizma in korupcije in poljubno redefiniranje vrednot, kot je na primer družina. Vse to je zanikanje klasičnega liberalizma. Ta se zaveda pomena morale, tradicije, kulture, ki so utelešeni v družinah, lokalnih skupnostih in veri. Družba ne more delovati kot nepopisan list, zgolj na podlagi tržnih odnosov.

Prvi korak k normalizaciji slovenske družbe je povezan s pojmovnim očiščenjem in poimenovanjem stvari kot to, kar so. In liberalizem, kot ga poznamo pri nas, ni pravi liberalizem, je socializem, verzija 2.0.

Hvala za pogovor.